

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:03.12.2021 ✓Accepted/Kabul:04.04.2022

DOI:10.30794/pausbed.1032042

Research Article/Araştırma Makalesi

Abuk Duygulu, A. (2022) "Türkiye’de Finansallaşma Yazını: Lisansüstü Tezlerine Yönelik Bir İnceleme", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 51, Denizli, ss. 61-78.

TÜRKİYE’DE FİNANSALLAŞMA YAZINI: LİSANSÜSTÜ TEZLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Aylin ABUK DUYGULU*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de lisansüstü tezlerde finansallaşma yazınının nasıl ele alındığını betimsel analiz yöntemiyle incelemek ve finansallaşmayı başlığına taşıyan tezlerin içeriğini değerlendirmektir. Çalışmadan beklenen temel katkı, finansallaşmaya yönelik akademik merakın boyutlarını Türkiye’de lisansüstü tezler özelinde ortaya koymaktır. Bu amaçla önce başlık, dizin, anahtar kelimeler vb. dahil olmak üzere tezlerin tüm kısımlarında “finansallaşma” geçen 93 lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) tez tespit edilmiştir. Tezlere, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. Tezler 2009-2020 dönemini kapsamaktadır. Bu çalışmaya konu olan örneklem, başlığında “finansallaşma” geçen tam erişime açık toplam 35 tezdır. Başlığında “finansallaşma” geçen tezler, tez başlığının tezin içeriğine dair ön bilgi taşıyacağı gerekçesiyle seçilmiştir. Bu çalışmada kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır: Türkiye’de lisansüstü tezler açısından finansallaşma ile endüstriyel yapı, endüstriyel örgütlenme ve finansal denetim ilişkisine yönelik alanda boşluk vardır. Finansallaşmayı açıklamaya, tanımlamaya çalışan tezler aslında kapitalizmi anlamaya yönelik çabaların bir parçası olarak görülmelidir ve bu nedenle finansallaşmanın farklı boyutlarını ele alan tezler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin finansallaşma süreçlerinin anlaşılması ve finansallaşmanın etkilerine yönelik politika geliştirilmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Finansallaşma, Literatür İncelemesi, Lisansüstü Tezler.*

FINANCIALIZATION LITERATURE IN TURKEY: A REVIEW OF POST-GRADUATE THESES

Abstract

This study aims to investigate how postgraduate theses written in Turkey discuss financialization literature by using the descriptive analysis method and to evaluate the content of the theses that use financialization in the title. The main contribution that is expected to obtain as a result of this study is to see the different aspects on academical curiosity for financialization by taking postgraduate theses written in Turkey into consideration. Hereupon, 93 graduate theses (masters and doctorate) that use “financialization” in every subpart, including in their title, index, and keywords, are detected. Council of Higher Education Thesis Center’s database is used in order to collect the theses which are written between 2009 and 2020. The sample of this study is a total of fully accessible 35 theses that have “financialization” in their title. Theses are selected on account of the fact that ones that use financialization in their titles would give prior information about the thesis’ content. As a result of this study, following is obtained: There is a gap in the field of financialization and industrial structure, industrial organization, and financial supervision in terms of graduate theses written in Turkey. The theses that aim to explain and describe financialization should be considered as an effort to understand capitalism. Therefore, theses that study different aspects of financialization are crucial for developing countries such as Turkey in terms of understanding the process of financialization and developing policies against the effects of financialization.

Keywords: *Financialization, Literature Review, Postgraduate Theses.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İZMİR.
e-posta: aylin.duygulu@deu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-3279-6838>)

1. GİRİŞ

Finansallaşma, ekonomi politik yazınının güncel ve tartışmalı konularından birisidir. Kavramın yaygın biçimde kullanılmasına karşın araştırma gündemlerine, konunun ele alınışına ve incelemedeki temel varsayımlara bağlı olarak farklı tanımları söz konusudur. Finansallaşma olgusunu ya da finansal sistemi, piyasa ilişkileri temelinde ele almak yerine kapitalist ilişkiler içinde incelemek, toplumsal bütün içinde anlamlı ilişkiler ortaya koymayı sağlayacaktır. Çünkü piyasa ilişkileri üretim ve dolaşımı içeren ekonomik alanı, toplumsal ilişkilerden bağımsız, yalnızca değişim ilişkileri üzerinden ele almaktadır. Finansallaşma ise, toplumsal hayatın giderek her boyutunu kapsamakta ve toplumsal ilişkileri de dönüştürmektedir. Bu nedenle finansın ve finansallaşmanın tanımlanmasına dönük yaklaşımların ortaya konması; tanımların doğru algılanması, netleştirilmesi ve politika geliştirilmesi açısından önemlidir.

ABD'nin borç stokundaki artış sonucu hızla gelişen finans sektörünün tanımlanması amacıyla ilk kez 1990'ların başında ortaya atılan kavramın, küresel ölçekte kapitalist ekonomilerin geçirdiği dönüşümü ve bunun yarattığı sonuçların bütünü tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Finansallaşma yazınının gelişmesiyle birlikte 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı finansallaşma için bir milat olarak genel kabul görmüş ancak kapsayıcılığındaki artışa bağlı olarak kavramın sınırlarını çizmek giderek zorlaşmıştır. Bu belirsizliğin temel nedenlerinden biri, ekonomik ve siyasal alanda kendini hissettiren küreselleşme ve neoliberalizm gibi farklı kavramlarla finansallaşma kavramının iç içe geçmesidir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından finansallaşmanın motivasyonu ve gerçekleşme mekanizmaları farklılık göstermektedir (Bonizzi, 2013). Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke açısından finansallaşmanın boyutunun, mekanizmalarının ve etkilerinin ortaya konulması önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'de lisansüstü tezlerin bu çabaya önemli katkılar sunması beklenmektedir. Çünkü tezler; akademik alanda söylenmeyi söyleyen, bilgi yaratarak bilgi birikimine katkı sağlayan ilk basamak olarak kabul edilebilir.

Bu çalışmada, başlığında "finansallaşma" geçen 35 tez; derecelerine (yüksek lisans veya doktora), hazırladıkları üniversiteye, yazdıkları yıla, dile ve kullandıkları nitel veya nicel analiz yöntemlerine göre incelenmiştir. Başlığında yer almamakla birlikte dizinde, anahtar kelimelerde veya içindekiler kısmında "finansallaşma" geçen tezlerde ise finansallaşmanın ne şekilde ele alındığı ayrıca değerlendirilmiştir.

Çalışma giriş bölümünün ardından, finansallaşmanın Türkçe olmayan yazındaki seyrinden hareketle kavrama genel bir çerçevenin çizildiği ikinci bölümle devam etmektedir. Bu bölümün temel amacı, finansallaşmayı tanımlayan çalışmalardan kısaca söz etmek ve böylelikle tezlerdeki ele alınışa bir temel oluşturmaktır. Bu bölümde yer verilen tanımlar, ilgili yazında en çok atıfta bulunulan ve bu çalışmaya konu olan tezlerde yaygın olarak kullanılan tanımlardır. Çalışmanın üçüncü bölümünde başlığında "finansallaşma" geçen ve başlığında "finansallaşma" geçmeyip içinde yer alan lisansüstü tezlerin hangi ölçütlerle nasıl değerlendirildiği ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde, finansallaşmayı başlığına taşıyan tezlerin içeriğine ilişkin saptamalar Qi'nin (2019) çalışmasındaki sistematikten yararlanılarak ortaya konulmaktadır. Son bölüm ise sonuç kısmından oluşmaktadır.

2. FİNANSALLAŞMA TANIMLARI

Kapitalizmin son 40 yılında meydana gelen değişim ve dönüşüm, genellikle üç kavram kullanılarak tanımlanmıştır: neoliberalizm, küreselleşme ve finansallaşma. 1970'li yılların sonu ve 1980'lerin başında ortaya çıkan bu dönüşümün (Savran, 2013; Kazgan, 2016) sacayaklarından biri olan finansallaşma, yakın zamana kadar yazında görece arka planda kalmış ancak küresel krizin belirginleşmesiyle kavramın kullanımı yaygınlaşmıştır.

Bir yandan küresel ölçekte kapitalist ekonomilerin geçirdiği dönüşüm ve kavramın kapsayıcılığındaki artış, diğer yandan küreselleşme ve neoliberalizm gibi kavramlarla ilişkisi, finansallaşmanın tanımlanmasını da belirsizleştirmiştir. Ana akım iktisatçılar ve sosyal bilimciler arasında halâ yaygın olarak kullanılan bir kavram olmamakla birlikte, finansal sektörün genişlemesiyle ilgili olarak hangi niteliklerin ya da özelliklerin finansallaşma olarak adlandırılabilirliği tartışılmaktadır (Sawyer ve Ioannou: 2017:1).

Finansallaşmanın üzerinde fikir birliğine varılmış genel kabul gören bir tanımı bulunmamakla birlikte, yaygın olarak Epstein tarafından yapılan tanım vurgulanmaktadır. Epstein (2005:3) son 30 – 40 yıllık süreçte

ekonomide devletin rolünün piyasa tarafından ikame edilmesi (neoliberalizm), uluslararası ticari faaliyetlerdeki önemli yükseliş (küreselleşme) ve gerek ulus içi gerek uluslararası finansal işlemlerin artışıyla finansallaşmayı, değişen dünyanın modern ekonomik yapısını şekillendiren üç kavramdan biri olarak ele almaktadır. Dolayısıyla finansallaşma olgusunu; finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve finansal kurumların yerel ve uluslararası işleyişte rolünün artması biçiminde tanımlamaktadır. Epstein'in tanımı, son 40 yıllık derin dönüşümlerden yola çıkan ve finansın toplum üzerindeki rolünü vurgulayan geniş kapsamlı bir tanım olmakla birlikte, herhangi bir zaman dilimi ve coğrafi alan belirtmemekte ve kendi başına herhangi bir analitik çerçeve sağlamamaktadır.

Graeber (2011), finansallaşmanın 30-40 yıllık bir dönemle sınırlandırılmayacağını aksine para, kredi, faiz oranı ve finansal araçların ortaya çıkması ve gelişmesi üzerinden, yaklaşık beş bin yıl boyunca devam eden bir süreç olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bu süreçte finansallaşma farklı biçimler almakla birlikte 1930'lar örneğinde olduğu gibi zaman zaman tersine dönen (de-financialization) dönemler de yaşanabilmektedir (Sawyer 2013:6-7). Bu bağlamda finansallaşmayı, kapitalizm öncesi toplumlara kadar izlenebilecek evrimsel bir süreç olarak gören çok az sayıda çalışma olduğu, çoğu çalışmanın ise finansallaşmayı ele alırken 1980'lerde başlayan neoliberal döneme vurgu yaptığı görülmektedir (Fasianos vd., 2018:34).

Benzer biçimde Sawyer ve Ioannou (2017), finansallaşma biçimlerinin 1980'lerde veya biraz daha erken bir tarihte ortaya çıkmaya başladığını ve genellikle neoliberal döneme ve küreselleşmeye denk gelen tarihlerle çakıştığını ifade etmektedirler. Sawyer'ın (2013:7) vurguladığı üzere, bu çakışma finansallaşmanın başlangıcı gibi görülmemelidir. Daha ziyade, finansallaşma süreçlerinin bazı devam eden özelliklerinin (örneğin finansal işlemlerin hacmindeki artış vb.) ve önceki bazı uygulamaların (örneğin de-regülasyonlar) hızlandığı ve bazı yeniliklerin (örneğin menkul kıymetleştirme) ortaya çıktığı bir dönemin başlangıcı olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle finansallaşmayı; farklı finansallaşma dönemleri, farklı yoğunluklar ve farklı finansallaşma biçimleri açısından düşünmek mümkün ve gereklidir. Sawyer ve Ioannou (2017), burada Epstein'in tanımını benimsemekle birlikte finansal sektördeki büyümenin ardında yatan güçlerin, büyümenin aldığı biçimlerin ve bu büyümenin ekonomi ve toplum açısından sonuçlarının incelenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Finansallaşma; hızı ve biçimi zamana ve mekâna göre değişen, farklı dönemler içeren, kapitalizmin küresel konjonktürüne bağlı olarak gelişme ve gerileme dönemlerinin söz konusu olduğu, toplumsal hayatın giderek her boyutunu kapsayan ve toplumsal ilişkileri de dönüştüren, finansal mekanizmalar aracılığıyla işleyen bir süreçtir.

Sawyer (2013:16), finansallaşmanın ne olduğuna dair iki tür tanım verilebileceğini ifade etmektedir. İlk tanım finansallaşmayı, finansal sektörün niceliksel ve niteliksel evrimi ve finansın rolü açısından ele almaktadır. Bu tanımda finansallaşmanın ve bazen de finansallaşmanın kesintiye uğramasının aldığı biçimler zamana ve mekâna göre değişir. Bu nedenle belirli bir analizin hangi zamana ve mekâna atıfta bulunduğunu belirlemeye özen gösterilmelidir. Bu tanım kapsamında finansallaşma biçimleri, bunların etkileri ve sonuçları, tüm zamanlar ve mekânlar için saptanmak zorundadır. İkinci tanım ise, finansallaşmayı 1980'lerden bugüne finansın, şimdiye kadar olduğundan daha baskın hale geldiği ve ekonomik sistemin kapitalist kalmasına rağmen, bir aşamada başka bir biçime dönüşecek yeni bir kapitalizm dönemi ya da aşaması olarak tanımlamaktadır.

Finansallaşma, kapitalist üretim biçimindeki tıkanmanın sonucu, sermaye birikimi sürecinde konjonktürel bir ilişki olarak ortaya çıkan ve daha çok neoliberalizm ve küreselleşme ile ifade edilen dönüşümün maddi temelini oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin çekim merkezinin üretimden ve hatta hizmet sektöründen daha çok finansa kayması olarak tanımlanabilecek olan kapitalizmin finansallaşması, üçlemenin en baskın ve kilit kavramlarından biridir. Foster'a göre (2007) bu durum, diğer olgulardan daha çok 'kapitalizm yeni bir aşamaya girdi mi?' sorusunu gündeme getirmektedir.

Palley (2007) finansallaşmayı finansal piyasaların, finansal kurumların ve finansal elitlerin ekonomi politikasında ve ekonomik çıktılar üzerinde daha fazla etkide bulunmaları olarak tanımlamakta ve finansallaşmanın mevcut ekonomik sistemin işleyişini hem mikro hem de makro boyutlarda etkilediğini belirtmektedir. Başlıca etkilerinin finansal sektörün öneminin reel sektöre göreli olarak artması, reel sektörün finansal sektöre gelir transfer etmeye başlaması, ücretlerin baskılanması ve gelir eşitsizliğinin artması şeklinde olduğunu ve finansallaşmanın ekonomide borç deflasyonunu yükselttiğini, resesyonun uzama riskini artırdığını ileri sürmektedir.

ABD ekonomisinin finansallaşmasını inceleyen Orhangazi (2008:149-151) ise finansallaşmayı, finansallaşmanın reel sektör üzerindeki etkileri açısından incelemiş, finansal olmayan işletmelerin finansal piyasalarla ilişkisinin değişmesine vurgu yaparak finansallaşmayı ağırlıklı mikro düzeyde ele almıştır.

Krippner'in (2005) tanımında ise, finansın ABD ekonomisinde ağırlığını giderek arttırması ön plandadır. Bununla birlikte tanım başka dönemlerde ya da başka ülkelerde finansallaşmanın gerçekleşebilme olasılığını dışarıda bırakmamaktadır. Finansallaşmanın daha derinlemesine ve teorik tanımı finansallaşmayı, kârların meta üretimi ve ticaretten daha çok finansal kanallarla elde edildiği ve sermaye birikiminin bu yolla sağlandığı bir birikim kalıbı olarak ifade etmektedir.

Van der Zwan (2014:99-111), 1990'ların sonlarından bu yana çeşitli disiplinlerden bilim insanlarının sınıai kapitalizmden finansal kapitalizme geçişi tanımlamak için finansallaşma kavramını kullandıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda geniş ve farklı konuları kapsamakla birlikte finansallaşma çalışmalarının, finansın geleneksel işlevi olan 'üretken ekonomilere sermaye sağlaması' altında ortaklaştığını ifade etmektedir. Van der Zwan finans terimini geniş bir içerikle; hanehalkı, işletmeler ve hükümetler tarafından para ve diğer varlıkların yönetimini tanımlamak için kullanmakta ve bu bağlamda finansallaşmanın tanımlanması konusundaki ayrışmaların gerçekçi bir analizi için üç temel yaklaşımdan yola çıkmaktadır.

Bunlardan birincisi finansallaşmayı bir birikim rejimi olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım temel olarak finansallaşmayı Fordist birikim rejiminin halefi olarak değerlendirmektedir. 1960'ların sonlarından itibaren düşen verimliliğin sonucu olarak gelişen finans güdümlü büyüme rejimini bu bağlamda değerlendirmektedir. İkinci yaklaşım hissedar değeri yöneliminin yükselişle ilgilidir. Bu yaklaşım, şirketlerin hissedarları için kâr sağlamlarının onların temel amacı olduğunu ifade etmekte ve finansallaşma olgusunu modern şirketlerin finansallaşması olarak ele almaktadır. Finansallaşmaya ilişkin bu bakış açısı, finansal olmayan şirketlerin artan finansal yönelimlerini başlangıç noktası olarak alan birikim yaklaşımı rejimine dayanmaktadır. Söz konusu yaklaşım firma davranışlarına temel etkisini veren hissedar değerinin ortaya çıkışını, şirketlerin finansallaşması olarak ele almakta ve hissedar değerini kapitalizmdeki dönüşümün kuralı olarak değerlendirmektedir. Son yaklaşım ise 'gündelik hayatın finansallaşması' olarak ifade edilen ve yatırımcı olarak sıradan insanın öne çıkmasına ve sıradan insanların günlük yaşam pratiklerinin finansallaşması olgusuna odaklanmaktadır. Bu yaklaşımda emeklilik planları, ipotekli konut kredileri ve kitlesel olarak pazarlanan diğer finansal ürünlerle düşük ve orta gelirli hanehalklarının finansal piyasalara erişiminin sağlanmasına yönelik plan ve programları, gündelik yaşam pratiklerinin finansallaşması olarak değerlendirmektedir. Gündelik hayatın finansallaşması yaklaşımında finansın demokratikleşmesiyle, finansın günlük hayata geçişi mümkün kılınmıştır. Bu sayede yalnızca elit bir rantiyer sınıfın ayrıcalığı yerine nüfusun büyük bölümlerine finansal ürün ve hizmetlerin sağlanmış olması önemlidir. Bireyin yeni finansal teknolojiler ve finansal bilgi sistemleriyle olan etkileşimleriyle gerçekleştirilen bu çalışmaların tümünde finans, merkezi olmayan bir güç haline gelmiştir. Bu yaklaşımda bireyler finansal piyasalara katılarak, yeni risk alma normlarını içselleştirmeye ve yatırımcı veya finansal varlık sahibi olarak yeni öznellikler geliştirmeye teşvik edilmektedir.

Bryan vd. (2009), finansallaşma olgusunu Marksist kavramsal çerçeveye analiz etmişler ve çalışmalarında finansallaşmayı sınıfsal kompozisyonu değiştiren bir olgu olarak ele almışlardır. Söz konusu çalışmaya göre finansal ilişkiler bağlamında emek gücü, üretime katılarak artı değer üreten, kendini yeniden üreten bir sermaye biçimi olmanın ötesinde, aldığı finansal kararlarla finansal değişkenleri etkilemekte ve finansal değişkenlerin değişmesinden etkilenmektedir. Bu yaklaşımda, bireysel kapitalistin para sermaye ile başlayıp artı değer içerildiği para sermaye ile biten döngünün bir benzeri emek gücü için de söz konusudur. Kredi olanakları ile mal satın alan emekçi kazandığı ücretle kredi ödemesini gerçekleştirir. Bu döngüsellik, artı değer kendisini ifade eden emek gücünün yeniden üretimini, faiz ödemesi biçimine büründürür. Analize zaman boyutu katıldığında Marx'ın ironiyle bahsettiği emeğin meta alımında ve emek gücü satımında seçim hakkının olması olan çifte özgürlük, finansallaşmayla birlikte bir başka çifte özgürlük yaratmaktadır: Emekçi birikimini belirleme ve gelirini artı değer bir biçimi olarak faiz ödemesine çevirme özgürlüğünü kazanmaktadır. Emek, bu biçimiyle, faiz oranına indirgenen bir varlığa büründüğü için, para ve sermaye piyasaları emeğin yeniden üretimini belirleyen anahtar değişkenler haline almaktadır.

Sweezy ile birlikte “Monthly Review” çevresi 1990’larda; iktisadi büyümenin yavaşlaması, tekelci ya da oligopolcü çokuluslu şirketlerin küresel olarak yaygınlaşması ve sermaye birikiminin finansallaşması olarak adlandırılabilir üç temel eğilimi saptamaktadır. Bununla bağlantılı olarak kapitalist üretim biçiminin yeni bir aşaması olarak tekelci kapitalizm dönemi ile finansallaşmanın hibrit bir biçimi olarak tekelci finans kapitalin ortaya çıkışını öne sürmektedir.

Lapavitsas (2019) ise finansallaşmayı; finans dışı işletmeler, bankalar ve hane halkının davranışlarında yaşanan değişimler üzerinden gelişmiş kapitalist ekonomilerin sistemli dönüşümü biçiminde tanımlamaktadır. Lapavitsas (2010) ve dos Santos (2010) finansallaşmayı, büyük ticari ve sinai şirketlerin kredi kaynağı olarak bankaları terk etmesi ve bunun yerine açık piyasalarda ya da bölünmemiş kârlara yaslanarak kendini finanse etme aracılığıyla finansal kaynak toplamaya yönelmesine bağlamaktadır. Ticari bankaların tahvil, hisse senedi ve türev ürünler aracılığıyla finansal piyasalarda daha fazla işlem görmeye başlaması da bu sürecin bir sonucudur. Öte yandan bankaların yeni finansal hizmetlerle yeni gelir kaynakları arayışına girmeleri, konut, eğitim, emeklilik gibi kamusal alanlarla ilgili olarak bireylere yönelmeleri, genişleyen finansal piyasalara ve artan finansal işlemlere bağlı olarak, bireysel ücretlerin finansal alan için bir kâr kaynağı biçimine gelmesine neden olmaktadır (Marois, 2015: 214).

Fine’a göre (2013:47-48) finansallaşmaya yönelik analiz; mantıksal, teorik ve tarihsel olmak üzere üç boyut üzerinden gerçekleştirilirse, yapısal ve dinamik bir biçimde kavranabilir. Çünkü finansallaşma ana akım iktisat teorisinin denge, optimizasyon ve etkinlik eksenli incelemelerine indirgenebilecek bir olgu değildir. Kavramın özüne ve niteliklerine dair bir sorgulama, mantıksal analiz olarak adlandırılmaktadır. Finansallaşma olgusunun kapitalist yeniden üretim ilişkileri içindeki yeri ve toplumsal yeniden üretimin geri kalan alanlarıyla iktisadi ilişkilerine yönelik sorgulanması teorik analiz iken, olgunun ortaya çıkışı ve gelişimi ile kapitalist üretim ilişkileri arasındaki ilişkiler sorgulama ise tarihsel analiz olarak adlandırılmaktadır.

Fine (2013) finansallaşmayı; faiz getiren sermayenin dikey/yoğunlaşma (intensive) ve yatay/mekânsal (extensive) genişlemesi olarak tanımlamaktadır. Dikey/yoğunlaşma ile finansal varlıkların çeşitlenmesinin ve büyümesinin, meta üretimi ve değişimiyle olan bağlarının giderek zayıflaması ifade edilmektedir. Yatay/mekânsal genişleme ile sermayenin diğer biçimlerinin, ‘faiz getiren sermaye’ olarak ekonomik ve sosyal yaşamın yeni alanlarına yayılması tanımlanmaktadır.

Yukarıda ele alınan, bu çalışmaya konu olan tezlerde de yer verilen ve finansallaşmanın farklı yönlerini vurgulayan tanımlardan yola çıkarak özetle şunlar söylenebilir: 1980 sonrasında kâr oranlarındaki düşme eğilimi üretken sermayenin elinde yeniden üretimle ilişkilenelememiş büyük birikimlerin (atıl sermayenin) yeni kâr olanaklarına yönelmesine sahne olmuştur. Üretim sürecine uygulanan yeni teknolojilerle birlikte kârlılıklarda görülen görece toparlanma üretken sermayenin elinde birikimin oluşmasını sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda reel sektörün finansal spekülasyon alanlarına yönelmesini mümkün kılmıştır. Uluslararası üretimin gelişmesi, dünya piyasasının eski koşullarını yeniden kazanması ve devletin elindeki (kamusal) metalaşmamış faaliyetlerin sermaye ilişkilerine (denetimine) açılması yeni birikim olanakları yaratarak reel sektör elinde biriken artığı yükseltmiştir.

Diğer taraftan kapitalist üretim biçimi dışındaki alanların dünya piyasasına eklenmesi sermaye için hem yeni yatırım alanları hem de sermaye açığı olan bu alanlara yönelik finansal hareketlerin hızlanması ve artmasının olanaklarını yaratmıştır. Bu koşullar altında kapitalist üretim biçiminin ilk ortaya çıktığı andan itibaren sisteme içsel bir ilişki olan kredi ilişkileri, görülmemiş boyutlarda gelişmiştir. Böylece finansal alanın belirginleşmesi, genişlemesi, büyümesi ve derinleşmesi gerçekleşmiştir. Finansal sistemi reel sektörü destekleyen, sermaye birikimini hızlandıran ve sermayeyi tabana yayan bir işlev ile tanımlayan ve/veya finansal alan ile reel sektör ilişkisinin, bu iki alan arasında bir ikame niteliği taşıdığını ifade eden yaklaşımlar söz konusudur.

Finansallaşmayı, üretim alanında kâr oranlarının düşmesi sonucu sermayenin form değiştirerek finansal sermaye biçiminde, finans sektöründe yeni kâr alanları yaratmaya ve artan finansal kârlarla sistemin devamlılığını sağlamaya çalıştığı yeni bir birikim rejimi olarak tanımlayan yaklaşımlar; aynı zamanda finansallaşmanın sistematik sorunların birikmesinde bir rol üstlendiğini de belirtmektedirler. Bunun yanında finansallaşmayı kapitalist üretim biçiminin tarihsel olarak gelişimiyle ortaya çıkan piyasa ilişkilerinin bir sonucu olarak tanımlayıp, finansallaşmanın sistemin bütününde genel ve kapsayıcı bir dönüşümü ifade ettiğini belirten yaklaşımlar da söz konusudur.

Çoğunlukla Marksist ve Post Keynesyen ekollerden türetilen yazın finansallaşmayı, 1980’lerde çoğu gelişmiş ülke ekonomilerinde başlayan neoliberalizm dönemiyle ilişkilendirme eğilimindedir ve finansın daha önce olduğundan daha baskın hale geldiği ve toplumun çeşitli alanlarına nüfuz ettiği farklı bir kapitalizm biçimi olarak tanımlamaktadırlar (Fasianos vd., 2018:36). Bunun yanında finansallaşmayı kapitalist üretim biçiminin tarihiyle birlikte uzun dönemli ve sermaye birikimine içsel bir olgu olarak ele alan yaklaşımlar da söz konusudur.

Sonuç olarak finansallaşma; ekonomi politik, sosyoloji, coğrafya, siyaset bilimi başta olmak üzere, heterodoks disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından temel bir çalışma alanı olarak görülmekte ve finansallaşmanın ekonomik ve toplumsal alan üzerindeki istikrar bozucu etkileri incelenmektedir. Çalışmanın izleyen kısmı, alandaki bu çeşitliliğin Türkiye’de finansallaşma konusunda yazılan tezlere ne ölçüde yansındığını, ilgili yazındaki tartışmaların tezlerde ne ölçüde tartışıldığını ele almaktadır.

3. YAZIN TARAMASINA İLİŞKİN YÖNTEM

Finansallaşmanın çok boyutluluğu, ortaya çıkışına, etkilerine yönelik tartışmaların zenginliği, tanımlamayı, açıklamayı ve dolayısıyla anlamayı zorlaştıran yönleri, finansallaşmayı ilgi çekici ve çalışmaya değer hale getirmektedir. Lisansüstü tezler, bilimsel merakın akademik alandaki ilk basamakları olarak kabul edilirse, Türkiye’de finansallaşmaya yönelik tezlerin bu zenginliği ne ölçüde içerdiği ve yazındaki tartışmalara ne ölçüde katkı sağladığı gibi sorular bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır.

Çalışmada betimsel analizden hareketle yıl, program, üniversite, anabilim dalı gibi sınırlamalar olmaksızın finansallaşma konusunu içeren lisansüstü tezler incelenmiştir. Önce başlığında “finansallaşma” geçen tam erişime açık toplam 35, başlığında yer almamakla birlikte; anahtar kelimelerinde, dizinde ve içindekiler kısmında “finansallaşma” ifadesi yer alan 36 lisansüstü tez incelenmiştir. Tezlere, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılmıştır. Başlığında “finansallaşma” geçen tezlerin seçilme nedeni, tez başlığının tezin içeriğine dair bir ön bilgi vermesi ve dolayısıyla “finansallaşma”nın söz konusu tezler açısından ele alınan konuların merkezinde yer almasıdır. Bu nedenle bu çalışmada örneklem sayısı 35’tir.

Çalışmada ayrıca başlık, dizin, anahtar kelimeler vb. dahil olmak üzere tezlerin tüm kısımlarında “finansallaşma” geçen 93 lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) tez tespit edilmiştir. Ek olarak lisansüstü tezler taranırken finansallaşma yazınında kullanılabileceği düşünülen finansallaşma ile benzer kavramlar da taramaya dahil edilmiştir. Bu kavramlar finansal içerilme, finansın dönüşümü, yeni birikim rejimi, yeni finans rejimi, yeni finansal rejim, finans sermayesi, finansal sermaye, finansal hegemonya, finansal küreselleşme ve finansın küreselleşmesidir. Bununla birlikte, çalışmanın amacı ve motivasyonu açısından sadece finansallaşma ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülen tezler incelemeye alınmıştır.

3.1. Başlığında “Finansallaşma” Geçen Tezlerin Betimsel Analizi

Başlığında “finansallaşma” geçen 35 lisansüstü tezin 22’si yüksek lisans, 13’ü doktora düzeyindedir. Bu tezlerin yüksek lisans derecesinde 9, doktora derecesinde 4 olmak üzere toplam 13’ünün yazım dili İngilizce’dir. Bu kapsamda, 35 lisansüstü tez derecelerine, hangi üniversitelerde (kamu ve özel) yazıldıklarına, yazıldıkları yıla, yazılan alana (iktisat ve diğer), tezde kullanılan yöntem (nitel-nicel) ve lisansüstü tezlerin makale ve kitaba dönüşüp dönüşmediklerine göre değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Başlığında “Finansallaşma” Geçen Tezlerin 2009-2020 Yılları Arası Dağılımı

Yıl	Yazılan Tez Sayısı
2009	1
2011	1
2012	2
2013	3
2014	3
2015	1

2016	3
2017	4
2018	3
2019	10
2020	4

Kaynak: YÖK, Ulusal Tez Merkezi (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2021)

Başlığında “finansallaşma” geçen tezlerin 2009 yılından itibaren lisansüstü tezlere konu olduğu görülmektedir (YÖK, Ulusal Tez Merkezi, Erişim tarihi: 14 Ekim 2021). Bu tarihin 2008 küresel finans krizi sonrasına denk gelmesi, krizin nedenleri ve sonuçları açısından finansallaşmaya yönelik artan ilgi ile ilişkilendirilebilir. Üniversitelerin en önemli işlevlerinden birinin araştırma ve yayın yapmak olduğu ve bunun toplumsal sorunların anlaşılıp, çözüm üretmek açısından son derece hayati olduğu dikkate alındığında lisansüstü tezler bu sürecin ilk ve en önemli adımını oluşturmaktadır.

Başlığında “finansallaşma” geçen ve İngilizce yazılmış tezler¹ dikkate alındığında, tezlerin başlangıç yılının 2003 olduğu görülmektedir. Türkçe olmayan yazınla karşılaştırıldığında, Türkiye’de finansallaşmaya yönelik ilginin lisansüstü tezler açısından geç başladığı söylenebilir. Ancak bu gecikmenin, finansal alandaki gelişmeleri görmezden gelme anlamına gelmediği, finansallaşmayı merkeze alan tezler açısından gelişmelerin eş anlı izlenmediği anlamında bir gecikme olduğu ifade edilmelidir.

Tablo 2: Başlığında “Finansallaşma” Geçen Tezlerin Yazıldığı Üniversiteler

Üniversite Adı	Yazılan Tez Sayısı
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	6
İstanbul Üniversitesi	4
Marmara Üniversitesi	3
Boğaziçi Üniversitesi	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	2
Kadir Has Üniversitesi	1
Galatasaray Üniversitesi	1
Çukurova Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	1
Harran Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	1
İstanbul Bilgi Üniversitesi	1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
Uludağ Üniversitesi	1
Mersin Üniversitesi	1
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1

Kaynak: YÖK, Ulusal Tez Merkezi (Erişim tarihi: 1 Kasım 2021)

1 Başlığında “finansallaşma” geçen ve İngilizce yazılmış yabancı tezler için ProQuest veri tabanı taranmış ve 2003-2021 yılları arasında yazılmış, 39’u tam erişime açık olan toplam 44 tez saptanmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, lisansüstü tezler 3’ü özel, 20’si devlet üniversitesinde olmak üzere toplam 23 üniversitede yazılmıştır. Devlet üniversiteleri arasında ilk sıralarda, uluslararası alanda da tanınırlığı olan ODTÜ, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi yer almaktadır².

Tablo 3: Başlığında “Finansallaşma” Geçen Tezlerin İktisat ve Diğer Alanlar Arasındaki Dağılımı

Alan	Yazılan Tez Sayısı
İktisat	20
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	4
Sosyoloji	3
İşletme	2
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1
Sosyal Yapı-Sosyal Değişme	1
Maliye	1
Şehir ve Bölge Planlama	1
Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları	1
Uluslararası İlişkiler (Avrupa Çalışmaları)	1

Kaynak: YÖK, Ulusal Tez Merkezi (Erişim tarihi: 1 Kasım 2021)

Söz konusu tezlerin yazıldıkları alan dikkate alındığında 35 tezin 20’sinin iktisat alanında olduğu, iktisat alanını sırasıyla siyaset bilimi ve kamu yönetimi ile sosyolojinin izlediği görülmektedir. Tablo 3, finansallaşmanın küreselleşme, neoliberalizm gibi disiplinlerarası bir çalışma alanı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Başlığında “Finansallaşma” Geçen Tezlerin Kullanılan Yöntemler ve Derece Programları Açısından Dağılımı

Kullanılan Yöntem			
Nitel		Nicel	
Yüksek Lisans	Doktora	Yüksek Lisans	Doktora
Anket (Saha) Çalışması	Derinlemesine Mülakat	EKK Regresyon Modeli (2 tezde kullanılmış)	Genelleştirilmiş Momentler
Derinlemesine Mülakat	Karma Analiz (Nicel veri toplama+ Derinlemesine mülakat+ Anket)	EG 2 Aşamalı Hata Düzeltme Modeli	VECM
Nitel Yöntem Kullanan Toplam: 4 Tez		Panel Veri	Panel Veri ve Markow Rejim Değişimi
		Oynaklık Yayılımı Analizi	
		Var Yöntemi	
		Panel Veri	
		Arellano-Bond Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	
ARDL Eşbütünleşme		Nicel Yöntem Kullanan Toplam: 12 Tez	

Kaynak: YÖK, Ulusal Tez Merkezi (Erişim tarihi: 1 Kasım 2021)

Nitel ve nicel yöntem arasındaki ayrım, lisansüstü tezlerin yazıldığı alanların farklılığından kaynaklanmaktadır. Özellikle sosyoloji, sosyal yapı ve sosyal değişme, şehir planlama gibi iktisat dışı alanlarda saha-anket çalışması,

² Söz konusu üniversiteler, ana akım dışında da çalışmalar yürüten öğretim üyelerinin ağırlıkla yer aldığı üniversiteler olarak görülebilir. İncelenen tezlerin danışmanlarının, heterodoks alanda da çalışmaları olan akademisyenler olduğu görülmektedir. Bu durum, erken ve zorlama bir yorum olsa da ana akım dışı alanda bir ekolleşmenin izleri olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar bu çalışma açısından ön planda olmasa da, incelemeye konu olan lisansüstü tezler olduğu için hangi üniversitelerde bu tezlerin yazıldığına çalışmada yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir.

derinlemesine mülakat gibi nitel yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. İktisat ve işletme alanında ise ekonometrik yöntemler denilen nicel yöntemlerin kullanımı yoğundur. İktisat ve işletme alanında, ağırlıklı finansallaşmanın boyutlarının saptanmasına, finansallaşmanın çeşitli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin gösterilmesine ya da finansallaşma ile çeşitli makroekonomik değişkenler arasında nedenselliğin var olup olmadığına yönelik modeller ve bu modellerin tahminine yönelik yöntemler kullanılmıştır. Bu tür tezlerin, Türkiye’de finansallaşmanın boyutlarının ve etkilerinin ortaya konulması açısından katkı yaptığı söylenebilir. Bu 16 tezin dışındaki tezlerde ekonometrik, istatistiksel, anket, derinlemesine mülakat vb. herhangi bir yöntem kullanıldığı belirtilmemiştir. Yöntemi saptanamayan tezler içinde ağırlıklı derleme, inceleme tarzında yazılmış tezler söz konusudur.

Tablo 5: Başlığında “Finansallaşma” Geçen Tezlerden Makale ve/veya Kitap Haline Gelen Tezler

Derece Programı		Yayın Türü	
Yüksek Lisans	Doktora	Makale *	Kitap
7	5	19	1
		*19 makaleden 7’si SSCI, SCI, Scopus gibi endeksler ile EBSCOhost veri tabanında taranan yabancı dergilerde, diğerleri ULAKBİM’de taranan bazı ulusal dergilerde yayımlanmıştır. ULAKBİM’de taranan dergilerde de yayımlanan makaleler söz konusudur.	

Yüksek lisans ve doktora derecesinde makaleye ve/veya kitaba dönüştürülerek, etkisi yaygınlaştırılmış tezler bakıldığında özellikle uluslararası alanda etki faktörü yüksek dergilerde yayım yapıldığı görülmektedir. Tez ve yayın sayısı dikkate alındığında, bazı tezlerden birden fazla makale üretildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte 35 lisansüstü tezdten yalnızca 12’sinin yayına dönüştürülmesi, Türkiye’de finansallaşma alanındaki tezlerin, makaleye/kitaba dönüştürülmeye yönelik katkısının son derece sınırlı olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

3.2. Başlığında “Finansallaşma” Geçmeyen, Dizinde, Anahtar Kelimelerde ve İçindekiler Kısımında Finansallaşma Geçen Tezlere Yönelik Saptamalar

Anahtar kelimelerinde, dizinde ve içindekiler kısmında “finansallaşma” ifadesi yer alan 36 lisansüstü tez ele alındığında söz konusu tezlerin bir kısmında yalnızca dizinde, bir kısmında dizin ve anahtar kelimelerde, bir kısmında ise içindekiler kısmında finansallaşmanın yer aldığı görülmektedir. Bu tezlerin başlangıç tarihi 2004 olup, tezler yine devlet ve özel üniversiteler olmak üzere toplam 14 üniversitede farklı alanlarda yazılmıştır. Söz konusu tezlerin 11’i doktora, 25’i ise yüksek lisans derecesindedir.

Tablo 6: Dizinde, Anahtar Kelimelerde, İçindekilerde ve Tezin İçinde “Finansallaşma” Geçen Tezlerin Yazıldığı Üniversiteler

Üniversite Adı	Yazılan Tez Sayısı
Marmara Üniversitesi	9
Ankara Üniversitesi	7
İstanbul Bilgi Üniversitesi	4
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	3
İstanbul Üniversitesi	3
Yıldız Teknik Üniversitesi	2
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Kadir Has Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	1
Hacettepe Üniversitesi	1
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1
Koç Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	1

Kaynak: YÖK, Ulusal Tez Merkezi (Erişim tarihi: 1 Kasım 2021)

Tablo 6’da söz konusu üniversiteler içinde yine ilk sıraların devlet üniversitelerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Dizinde, Anahtar Kelimelerde, İçinde ve İçindekilerde “Finansallaşma” Geçen Tezlerin İktisat ve Diğer Alanlar Arasındaki Dağılımı

Alan	Yazılan Tez Sayısı
İktisat	18*
Sosyoloji	4
İşletme	2
Gazetecilik-Gazetecilik ve Medya Ekonomisi	2
Sosyal Politika	1
Maliye	5
Uluslararası İlişkiler	4
*Bankacılık, Uluslararası Ekonomi Politikası, Uluslararası Politik Ekonomi İktisat alanı içinde ele alınmıştır.	

Kaynak: YÖK, Ulusal Tez Merkezi (Erişim tarihi: 1 Kasım 2021)

Tablo 7’de görüldüğü üzere iktisat alanı dışındaki çeşitliliğin, finansallaşmanın disiplinlerarası zengin ve çok yönlü bir çalışma alanı olduğunu burada da doğruladığı düşünülmektedir.

Söz konusu tezlerin önemli bir kısmında, başlıkta “finansallaşma” geçmemesine karşın, finansallaşmanın bir alt bölüm olarak tezlerin içindekiler kısmında yer aldığı, kavramsal düzeyde ve/veya finansallaşma tartışmalarına katkı yapan ekoller bağlamında konunun ele alındığı görülmektedir. Ayrıca bu tezlerde kaynakça kısmında, Türkçe olmayan yazında temel katkı yapan çalışmalar da yer almaktadır. Bununla birlikte diğer bazı tezlerde ise finansallaşmanın tezde yalnızca bir iki yerde yer aldığı, kaynakçada temel katkı yapan çalışmaların yer almadığı ya da çok sınırlı yer aldığı ve/veya Türkçe’ye çevrilmiş çalışmalara yer verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak her ne kadar başlığında yer almasa bile, finansallaşma alanındaki temel çalışmalara yer veren, ele aldıkları araştırma sorusu bağlamında kendi alanlarına finansallaşma üzerinden katkı sağlayan tezler de söz konusudur.

4. BAŞLIĞINDA “FİNANSALLAŞMA” GEÇEN TEZLERİN İÇERİĞİNE İLİŞKİN SAPTAMALAR³

Çalışmanın bu kısmında söz konusu tezler, Qi’nin (2019) finansallaşma yazınına gözden geçirdiği çalışmasında kullandığı sistematikten yararlanılarak incelenmektedir. Qi, 2008 yılından bugüne finansallaşmaya odaklanan temel yazını ele alarak, incelemesini finansallaşmanın 6 yönü üzerinden gerçekleştirmektedir: Finansallaşmanın tanımı ve özellikleri, finansallaşmanın motivasyonu ve gerçekleşme mekanizması, finansallaşma ve finansal kriz, finansallaşma ve ekonomik büyüme, finansallaşma ve finansal ve endüstriyel kalkınma, finansallaşma ve finansal denetim (Qi, 2019).

4.1. Finansallaşmanın Tanımı ve Özellikleri Açısından Söz Konusu Tezler

Finansallaşmanın iktisat, sosyoloji, coğrafya, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girdiği dikkate alındığında, bu farklılığın finansallaşmanın ele alınışına da yansıdığı görülmektedir. Türkiye’de yazılan lisansüstü tezler bağlamında ele alınan ve başlığında “finansallaşma” geçen 35 lisansüstü tezde finansallaşma; iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji açısından tanımlanmaktadır. Bu durumun, finansallaşmanın farklı disiplinlerin bir araya geldiği bir bağlama sahip olduğunun, disiplinlerarası bir çeşitlilik barındırdığının doğrulaması olduğu düşünülmektedir.

Tezlerdeki çoğu finansallaşma tanımlarının Qi (2019:40)’de yer alan ekonomik finansallaşma tanımıyla örtüşen tanımlar olduğu görülmektedir. Ekonomik finansallaşmanın; finansal sektörün, finansal faaliyetlerin ve finansal araçların makroekonomik ve mikroekonomideki artan etkisini ifade ettiği dikkate alındığında, Türkiye’de yazılan lisansüstü tezlerdeki finansallaşma tanımlarının, genelde Türkçe olmayan yazıyla uyumlu bir şekilde ele 3 Başlığında “finansallaşma” geçmekle birlikte, bir yüksek lisans tezinde finansallaşmaya dair herhangi bir açıklama, dipnot vb bir içeriğe rastlanılmamıştır.

alındığı söylenebilir. Makroekonomik düzeydeki finansallaşma, esas olarak finansal büyüklükler ve finansal yapı açısından ele alınmakta ve ölçülmekteyken, mikro ekonomik düzeydeki finansallaşma, temel olarak finansal olmayan işletmelerde ve bireysel hanelerde finansal faaliyetler açısından ele alınmakta ve ölçülmektedir.

Bunlara ek olarak, Türkiye'deki tezlerde finansallaşma tanımını, daha kapsayıcı olduğu düşünülen işçi sınıfı (ücretliler, düşük gelir gruplarını içeren) üzerindeki etkisini dikkate alarak genişletmeyi amaçlayan ya da "finansal ölçümlerin, fikirlerin, süreçlerin, tekniklerin, metaforların, anlatıların, değerlerin ve mecazların finans sektörünün ötesine geçme ve toplumun diğer alanlarında dönüşüm yaratma şekli" (Haiven'den aktaran Taş, 2019:21) olarak ele alan tezler de söz konusudur.

Ayrıca finansal sermayeyi merkeze alan bir tanım olarak, kapitalist finansallaşma eksenli tanımların da söz konusu tezlerde yer aldığı görülmektedir. Finans tarihinden hareketle, finans sermayesindeki dönüşüme odaklanan bu tanımlar da yine Türkçe olmayan yazınla uyumlu ve kapsayıcı niteliktedir.

Finansallaşmanın özellikleri ya da göstergeleri açısından söz konusu tezlerin hemen hepsinin (amaçları ölçüsünde) makroekonomik ve/veya mikroekonomik göstergeleri ele aldıkları ve Türkiye özelinde bu göstergelerin seyri incelendiği görülmektedir. Makroekonomik açıdan çeşitli finansal faaliyetlerin ölçümlerindeki göreceli artış, gelir eşitsizliğindeki artış, toplam talebin bastırılması, finansal kırılganlığın artması gibi özelliklerin yanı sıra GSYİH içinde finans sektörünün (bankalar, sigortalar, emeklilik fonları ve finansal işletmeler dahil) çıktısı değerindeki artış, finans sektöründe ve finansal ve finansal olmayan işletmelerde istihdam oranındaki artış, finansal çıktının üretime oranındaki artış, finansal hizmetlerden ve finansal türevlerden elde edilen gelirdeki değişim gibi göstergeler tezlerde kullanılmıştır.

Mikroekonomik gösterge olarak ise; bankaların tüketici kredisi reklamları, şirket borçları, şirketlerin satışları, finansal ödemeleri, finansal kârları, ipotekli konut kredileri, tüketici kredileri, imalat sanayi varlık-borçluluk-gelir yapısı, kredi kartı kullanımı gibi göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu özelliklerin ve seçilen/kullanılan göstergelerin Türkçe olmayan yazınla uyumlu, tezlerin araştırma amaçlarına uygun ve (varsa) uygulamalı çalışmaları için zorunlu bir tercih olduğu görülmektedir.

Yine söz konusu tezlerde finansallaşmanın; bir analiz aracı, dönemleştirme aracı, tanım, süreç ve teorileştirme aracı olarak farklı boyutlarda ele alındığı söylenebilir. Ayrıca tüketimin finansallaşması, devletin finansallaşması, bilginin finansallaşması, kapitalizmin finansallaşması, yoksulluğun finansallaşması, emtia'nın finansallaşması, tabii finansallaşma (gelişmekte olan ülkelerin finansallaşması anlamında), orta sınıfın finansallaşması, reel sektörün finansallaşması, üretim alanlarının finansallaşması, değer para finansallaşma, gündelik hayatın finansallaşması ve birikim sürecinin finansallaşması gibi finansallaşmanın farklı niteliklerinin söz konusu tezlerde vurgulandığı görülmektedir.

Aalbers (2019), finansallaşmaya ilişkin çalışmaların; tarihsel olarak egemen gücün yeniden belirlenmesi anlamında bir süreç olarak finansallaşma, banka dışı finansal kurumların yükselişi, menkulkiymetleştirme, kamu sektörünün finansallaşması, hane halkının finansallaşması, finansal sektörün ekonomide baskın güç haline gelmesi ve finansal olmayan firmaların finansallaşması şeklinde 7 olgu etrafında yoğunlaştığını ifade etmektedir (Çınardan,2019:7-9). Bu bağlamda söz konusu saptamanın, Türkiye'de 2009-2020 dönemi için başlığında "finansallaşma" geçen tezler açısından geçerli olduğu söylenebilir.

4.2. Finansallaşmanın Motivasyonu ve Gerçekleşme Mekanizması Açısından Tezler

Finansallaşmanın motivasyonu, finansallaşmayı ortaya çıkaranın ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Bir başka ifadeyle bu kavram, finansallaşma olarak tanımlanan ve göstergeleri ile somutlaştırılan olguyu ortaya çıkaran, tetikleyen nedir sorusuna ve finansallaşma mekanizmalarına odaklanmaktadır. Türkçe olmayan yazın finansallaşmanın motivasyonu konusunda iki görüş etrafında toplanmaktadır: Ekonomik durgunluk ve neoliberalizm (Qi, 2019:43-44).

Finansallaşmanın motivasyonunun, bir başka deyişle itici gücünün ekonomik durgunluk olabileceğini ifade eden çalışmalarda finansallaşma ve durgunluk; finansallaşmanın ekonomik durgunluğu derinleştirdiği (örn. Palley, 2007) ya da finansallaşmanın ekonomik durgunluktan kaynaklandığı (örn. Magdoff,1967) şeklinde iki farklı ilişki üzerinden ele alınmaktadır.

Finansallaşmanın gerçekleşme mekanizmalarında ise finansal kârlara, çokuluslu şirketlerin küresel ticareti ve üretimi tekelleştirerek üretimin odağını merkezden çevre ekonomilere kaydırmalarına, özellikle gelişmekte olan ülke merkez bankalarının rezerv birikim stratejilerine, uluslararası para sisteminde yaşanan değişime, teknolojik ilerleme, e-ticaret genişlemesi, finansal ürünler ve yatırım aracı yeniliği, kaldıraç vb. diğer faktörlere yer verilmektedir. Ayrıca uluslararası döviz kurları ve faiz oranlarındaki istikrarsızlığa yanıt olarak uluslararası sermaye akımlarının artması, gelişmekte olan ülkeler özelinde finansallaşma mekanizması olarak ele alınmaktadır.

Bununla birlikte finansallaşmanın itici gücünün neoliberalizm olduğu görüşü ise kapitalist ekonomide finansal piyasaların sürekli gelişiminin neoliberalizmin doğuşunu desteklediğine ve neoliberalizmin, finansallaşmanın gelişiminin ideolojik bir ürünü olduğuna (örn. Dunemil ve Levy, 2005; Foster, 2007) dayanmaktadır. Görüldüğü üzere tıpkı finansallaşma-ekonomik durgunluk arasındaki ilişkide olduğu gibi, finansallaşma-neoliberalizm arasındaki ilişkiye dair de farklı görüşler vardır (Muellerleile ve French, 2022).

Türkiye’de yazılan ve başlığında “finansallaşma” geçen lisansüstü tezlerde ‘finansallaşmayı ortaya çıkaran nedir, gerçekleşme mekanizmaları nelerdir?’ sorusu açık bir biçimde sorulmasa da, bazı tezlerde finansallaşmanın bunları kapsayacak şekilde ele alındığı görülmektedir. Finansallaşmayı özellikle finansallaşma teorisi, sermaye birikimi, kriz, süreç ve kapitalizmin dinamikleri bağlamında ele alan tezlerde finansallaşmanın hem itici gücüne hem de gerçekleşme mekanizmalarına yönelik kapsamlı ve Türkçe olmayan yazınının takibine paralel bir ele alış söz konusudur. Başlığında “finansallaşma” geçen tezlerde de görüldüğü üzere, finansallaşma yazınında atıf alan heterodoks iktisatçıların çoğu, kapitalizmi finansallaşmaya ulaştıran nedenleri, itici gücü ve gerçekleşme mekanizmalarını farklı değerlendirmektedir. Finansallaşma kavramının çok boyutluluğu ve farklı tanımları, küreselleşme benzeri tartışmalarda olduğu gibi kavramın anlaşılabilirliğini zorlaştırmakla birlikte bu çok yönlülük pek çok farklı boyuta aynı anda göndermede bulunulmasına olanak sağlamaktadır (Sema, 2017:146).

Sonuçta hem finansallaşma yazının zenginliği hem de finansallaşmanın kendisinin açıklanması gereken bir süreç olmaktan çıkıp, iktisadî ilişkileri, dönüşümü açıklayan bir unsur olması anlamında, incelemeye konu olan bazı tezlerde bu çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, 2009-2020 döneminde yazılmış olan lisansüstü tezlerin hepsinin finansallaşmayı ortaya çıkaran nedir, gerçekleşme mekanizmaları nelerdir sorularına yanıt aradığı söylenemez. Aksine bazı tezlerin bu tartışmaların dışında hatta ilgili yazının zenginliğinden uzakta kaldıkları, başlığa taşıdıkları finansallaşmaya katkılarının az olduğu ya da hiç olmadığı söylenebilir.

4.3. Finansallaşma ve Finansal Kriz

Özellikle 2008 yılında Amerika’da ortaya çıkan ve gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkeye yayılan küresel finans krizi sonrası, finansallaşma ve kriz arasındaki nedensellik daha çok tartışılır olmuştur. Genel olarak finansallaşmanın finansal krizi tetiklediği veya ağırlaştırdığı konusunda ortak bir görüş olmakla birlikte etki şekline dair farklı açıklamalar söz konusudur. Kapitalizmin özelliklerinden hareketle, ekonomik krizler ile finansallaşma arasındaki ilişkiye daha erken aşamada odaklanan bazı çalışmalar, finansal krizlerin finansal gelişmenin kaçınılmaz sonucu olduğunu vurgularken, diğer bazı çalışmalar da herhangi bir ülkedeki finansallaşmanın küresel anlamda yaygınlaşmasının diğer ülkelerin finansal kırılganlığını daha da kötüleştirebileceğini ifade etmektedir (Qi, 2019:46-47).

Başlığında “finansallaşma” geçen lisansüstü tezlerin bir kısmında finansallaşma ve kriz ilişkisinin, tezlerin temel ilgi alanı olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 küresel finans krizi, bu bağlamda ele alınan temel konu olarak dikkati çekmektedir. Söz konusu tezlerde kriz teorileri özelinde, genellikle ekonomik krize yol açan dinamiklerin kapitalizmin içsel sorunları ile ilişkili olduğu ve finansallaşmanın da bu sorunların nedeninden ziyade, söz konusu sürecin sonucu olduğu vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte bazı tezlerde finansallaşma ile finansal krizler arasındaki ayrıma da vurgu yapıldığı görülmektedir. Finansal krizlerin kapitalizm tarihinde birinci, ikinci, üçüncü nesil krizler gibi sınıflandırılacak kadar geniş ve eskiye dayalı deneyimler olduğu, finansallaşmaya dönük analizlerin ise henüz çok yeni ve gelişme aşamasında olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla finansal krizler ve finansallaşmanın birbiriyle karıştırılmaması gereken iki farklı olgu olduğu vurgusu önemlidir (Karataş,2017:9).

Açıklanması ya da araştırma sorusuyla ilişkilendirilmesi nedeniyle incelenmesi gereken bir kavram/olgu/süreç anlamında finansallaşmayı başlığına taşıyan lisansüstü tezlerin Türkiye’de 2009’da başlamasının, küresel finans krizinin yarattığı çekim alanıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Küresel krizin, 1929 Büyük Buhran benzeri etkiler ortaya çıkarması, krizin nedenlerine yönelik merakı körüklemiştir. Söz konusu merakın finansallaşmayla kesişmesi, finansallaşmanın krizle ilişkisi bağlamındadır.

Finansallaşmanın krizlerle ilişkisinde; sermaye ihracı, kredilerin genişlemesi, sermayenin devir ve dolaşım hızının artırılması gibi finansallaşma göstergeleri arasında sayılan unsurların kâr oranlarının sürekli düşmesini yavaşlatan, geciktiren, kısmen de olsa durduran unsurlar olduğu önemli bir saptamadır. Bununla birlikte bu unsurların, aşırı birikim eğilimi sonucu, balonun patlaması aşamasında krizi derinleştiren ve etkisini genişleten bir role sahip olması, krizlerin analizi açısından önem taşımaktadır (Kahveci,2012:31). Dolayısıyla finansallaşma-kriz ilişkisini ele alan tezlerde finansallaşmanın krizi derinleştiren, etkisini genişleten rolüne yönelik vurgu dikkati çekmektedir.

Finansallaşma-kriz ilişkisini ele alan tezlerde bir başka vurgu ise finansal alan ile reel alan arasındaki ilişkinin tamamlayıcı mı yoksa ikame edici mi olduğu yönündeki tartışmaların önemine yöneliktir. Bu tartışmalarda finansal alan ile reel alanın ikame ilişkisi içinde ele alınmasının kriz dinamikleri de dahil olmak üzere, bir dizi olgusal dinamiği anlamayı zorlaştıracağı ifade edilmektedir (Demir,2019:1). Buna göre, finansal alanın reel alandan kopuk olduğu, reel sektör kârlarındaki düşüşün sermaye birikiminde tıkanmaya yol açması ve bu nedenle finansal alanın reel sektörün alternatifi olduğu yönündeki görüşler, sistemin dinamiğini kavramayı zorlaştıracaktır. Çünkü bu görüşün kabulüyle, finansallaşmanın kapitalizmle bağı, içselliği birbirinden kopuk hale gelecektir.

Sonuçta Türkiye’de başlığında “finansallaşma” geçen lisansüstü tezlerin finansallaşma- finansal krizler ilişkisini Türkçe olmayan yazınla paralel bir şekilde ve heterodoks bakış açısıyla, sorgulayıcı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Bu ele alışı, hem finansallaşmanın hem de kriz dinamiklerinin açıklanması açısından önemli katkılar yaptığı düşünülmektedir.

4.4. Finansallaşma ve Ekonomik Büyüme

Finansallaşmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşler söz konusudur (Storm, 2018). Karşıt görüşler arasında, finansallaşmanın ekonomik büyümeyi destekleyebileceği ve finansallaşmanın ekonomik büyümeyi engellediği yer almaktadır. Finansallaşmanın ekonomik büyümeyi destekleyebileceği görüşünde olanlar; Kalecki modeli, tüketime dayalı model ve ihracata yönelik büyüme modeli gibi büyüme modelleri üzerinden bu olumlu etki mekanizmasını göstermektedir. Buna karşılık finansallaşmanın ekonomik büyüme üzerine olumsuz etkilerinin olduğunu savunanlar ise, analizlerini finansal olmayan şirketlerin artan finansal yatırımları üzerinden yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre, finansallaşmanın derinleşmesi sadece reel ekonomiyi sıkıştırmakla kalmaz, aynı zamanda reel ekonominin finansal krediye bağımlılığını artırarak, olası olumsuzluklara yol açabilir. Bu yaklaşımı savunan çalışmalarda finansal olmayan şirketlerin artan finansal yatırımları ve sektörün ekonomik büyümesi incelenmiş ve finansal olmayan sektörün finansallaşmasının genellikle sektörün ekonomik büyümesini azalttığı sonucuna varılmıştır (Qi, 2019:44).

Türkiye’de 2009-2020 döneminde başlığında “finansallaşma” geçen ve finansallaşma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan lisansüstü tezlerde de yukarıda ifade edilen iki farklı durumu gösteren benzer bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir.

Örneğin finansallaşma-ekonomik büyüme ilişkisinde, finansallaşmanın büyüme üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyan tezler, finansal serbestleşmenin sanayileşmenin gereksinim duyduğu kaynaklara erişimi kolaylaştırıcı etkisini öne çıkarmaktadır. Buna karşılık finansallaşma-ekonomik büyüme ilişkisini ana akım ve heterodoks (ana akım dışı) tartışmalardan hareketle ele alan tezler, finansal derinleşme-finance kavramlarını merkeze almaktadır. Bu tezlere göre ana akım, finansal derinleşme kavramıyla finansal piyasaların ekonomideki ağırlığının artmasını ifade ederek, bunun bir gelişmişlik göstergesi olarak büyüme üzerindeki olumlu etkilerine odaklanmaktadır. Heterodoks iktisatçıların görüşlerinden hareketle değerlendirme yapan tezler ise finansallaşma kavramı ve süreci üzerinden finansallaşmanın finansal krizler ve daha yavaş sermaye birikimi kanallarıyla yatırımları, istihdamı ve iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediklerini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak finansallaşma-ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bu çalışmaya konu olan Türkiye'deki lisansüstü çalışmaların, ekonometrik modeller üzerinden Türkçe olmayan yazındaki benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir.

4.5. Finansallaşma ve Finansal ve Endüstriyel Kalkınma

Finansallaşmanın endüstriyel yapı ve endüstriyel örgütlenme üzerine etkileri ele alındığında, mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak ölçek yapısı, mekânsal yapı ve istihdam yapısı dahil olmak üzere finansallaşmanın endüstriyel yapı üzerindeki etkisini tartışan çalışmalar olduğu görülmektedir (Qi, 2019:44-45).

Mekânsal yapı üzerine etki, finansallaşmanın endüstriyel sermaye birikiminin belli bir alanda yoğunlaşmasını sağlayıp sağlamadığı ve sermaye akışlarının daha etkin olmasına yol açıp açmadığı üzerinden tartışılmaktadır. Finansallaşmanın istihdam yapısı üzerine etkisi ise, beceriye/yeteneğe dayalı istihdamının endüstriler arasındaki dağılımı değiştirip değiştirmediğine dair tartışmaları içermektedir. Finans piyasaları sadece finans alanından mezun yetenekleri değil, matematik ve bilgi teknolojisini kullanan bilim ve mühendislik alanındaki yetenekleri de işe almaktadır. Bununla birlikte finansal hizmetler sektöründeki olası bir daralmanın endüstriyel yapının yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynayabileceği, daraldan sonra açığa çıkan emeğin start-up şirketlerinde emilebileceğini ve bunun da yeni kurulan şirketlerin gelişimini ve böylece endüstriyel gelişmeyi teşvik edeceğini savunan çalışmalar da finansallaşma yazınının ilgi alanındadır.

Finansallaşmanın endüstriyel örgütlenme üzerine etkileri ise Türkçe olmayan yazında piyasa yapısı ve piyasa davranışı üzerinden ele alınmaktadır. Piyasa yapısına ilişkin hakîm görüş finansallaşmanın sanayi yoğunlaşmasının artışı hızlandırdığı şeklindedir. Söz konusu çalışmalarda sermaye piyasasında/finansman olanaklarında rekabet avantajına sahip işletmelerin reel ekonomide de avantajlı olacağı görüşünden hareketle, tekelleşme, rekabet ve finans konuları ön plandadır ve bu çalışmalar kurumsal finansmanla endüstriyel organizasyon gücünün birlikteliğine odaklanmaktadır.

Piyasa davranışı ise yerleşikler ve potansiyel girişler arasındaki rekabet ilişkisini incelemektedir. Finansallaşmanın sektöre giren işletmelerin oranını, özellikle KOBİ'lerin sayısını daha da azalttığı ve piyasa birleşmeleri ve satın almaları gibi işlemler nedeniyle genel olarak endüstriyel yoğunlaşmanın arttığı ve bunun da bankalar arasındaki rekabetin derecesini engellediği bu alandaki bazı çalışmaların bulguları arasındadır.

Görüldüğü üzere Türkçe olmayan finansallaşma yazını; tanım, boyutlar ve teoriler bağlamında çeşitlilik göstermektedir. Finansallaşmanın bir ülkenin endüstriyel yapısı ve endüstriyel örgütlenme üzerindeki etkileri bu çeşitliliğin örneklerindedir. Her ne kadar Türkçe olmayan yazında finansallaşmanın söz konusu etkileri üzerine tartışmalar yürütülüyor olsa da, Türkiye'de 2009-2020 döneminde yazılan ve başlığında "finansallaşma" geçen lisansüstü tezlerde bu tartışmalara henüz yer verilmediği görülmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye özelinde imalat sanayi örneği üzerinden imalat sanayinin varlık yapısının, yatırım tercihlerinin, borçluluk yapısının, gelir yapısının incelendiği ve reel sektördeki finansallaşma eğilimlerinin saptandığı ve yine Türkiye özelinde imalat sanayinde finansal olmayan işletmelerin sermaye harcamaları ile finansallaşma arasındaki ilişkinin ele alındığı lisansüstü tezler vardır.

4.6. Finansallaşma ve Finansal Denetim

Finansallaşma ve finansal denetim arasındaki ilişki, finansallaşma mı finansal denetimi teşvik eder, finansal denetimin mi firmaları finansallaşmaya teşvik eder sorusu üzerinden ele alınmaktadır.

Bu bağlamda finansallaşmanın tetiklediği finansal krizin, finansal denetimi gerekli kıldığını savunan görüşler arasında piyasa temelli öz-düzenleme modeli (market self-regulation model) geliştirilmesi gerekliliği, kamusal denetim ve düzenlemenin önemi gibi farklı başlıklar öne çıkmaktadır. Özellikle ekonomik ve finansal istikrarı kamu malı olarak gören ve bu temelde, ekonomik fonksiyonların sorunsuz çalışmasını sağlamak için kamu kontrol politikaları ve davranışsal mekanizmalar tasarlanması gerektiği vurgusu önemlidir. Çünkü bu görüşe göre finansal piyasaların kendi risk kontrol sistemleri olmasına rağmen piyasa temelli öz-düzenleme tüm toplumun finansal istikrarını sağlayamaz, bu nedenle finansal denetim kamu malı olarak görülmelidir ve kamu sektörünün düzenleyici politikalarını içermelidir.

Ayrıca ilgili yazında, finansal piyasaların hızlı gelişiminin ve ekonomik krizin oynaklığının, kapitalizm ekonomisinin doğasında bulunan çelişkilerden kaynaklandığına ve bunun için ücret ilişkileri, rekabet ilişkileri, parasal kısıtlamalar ve çevre dahil uygun bir yapısal düzenleyici sistemin kurulmasını gerektirdiğine yönelik vurgular da önemlidir. Finansallaşmanın finansal denetimi teşvik ettiğine dair bir diğer açıklama ise, kapitalizm içindeki çıkar çatışmasının finansal denetim talebi yarattığına ve Basel II düzenlemelerinin kapitalist çıkar çatışmasının tepkisi olduğu açıklamasına dayanmaktadır. Finansal denetimin işletmelerin finansallaşmasını teşvik ettiğine yönelik görüşler ise Basel-II örneğindeki gibi bir düzenleyici standartlara dayalı bir denetimin, yerel ve küçük-orta ölçekli bankaların finansallaşmasıyla sonuçlandığını ifade etmektedir (Qi, 2019:47).

Finansallaşma ve finansal denetim arasındaki ilişkide bilgi teknolojilerinin bütünleşmesi kapsamında finansal denetim öne çıkan bir diğer konudur. İlgili yazında bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, finans ve teknolojinin birleşmesi finansallaşmaya yeni boyutlar eklemiştir. Dijital finansallaşma⁴, bu alandaki gelişmeleri ifade eden bir kavram olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla finansal denetimin de buna uygun değişiklikler geçirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de 2009-2020 döneminde yazılan ve başlığında “finansallaşma” geçen lisansüstü tezlerde ise bu tartışmalara henüz yer verilmediği, özellikle finansal denetim konusuna yönelik herhangi bir değerlendirmenin yer almadığı görülmektedir. Bununla birlikte incelenen tezler içinde yer alan bir doktora tezinin; bilgi ve finans arasındaki ilişkiye odaklandığı, ekonomide değer yaratma süreçlerini finansallaşma bağlamında ele aldığı, finansallaşmanın bilgiye ilişkin artığın sürekli yenilik yoluyla yeniden üretimi ve elde edilmesine yönelik bir ekonominin yansıması ve sonucu olduğu yönündeki bulgusuyla da finansallaşma tartışmalarına bir katkı sağladığı görülmektedir.

Son olarak, Türkiye’de yazılan tezlerin değerlendirilmesi açısından finansallaşma konusunda yabancı dilde yazılan tezlere dair birkaç noktayı belirtmek gerekirse; başlığında “finansallaşma” geçen ve İngilizce yazılmış yabancı tezler için ProQuest veri tabanı taranmış ve 2003-2021 yılları arasında yazılmış, 39’u tam erişime açık olan toplam 44 tez saptanmıştır. Tezlerin 7’si yüksek lisans derecesinde, 37’si ise doktora derecesindedir. Söz konusu tezlerin yazıldıkları ülkeler sırasıyla ABD (34), İngiltere (7), Almanya (2) ve bir teze Hong Kong’tur. Tezlerin başta iktisat olmak üzere sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yazıldığı görülmektedir. İktisat alanında 12, sosyoloji alanında 10, coğrafya alanında 4, Şehir-Bölge Planlama alanında 4, İletişim alanında 2, Sinema-Televizyon alanında 2, Sosyal yapı alanında 2, Antropoloji alanında 2, Gazetecilik alanında 1, Uluslararası İlişkiler alanında 1, Amerikan çalışmaları alanında 1 ve Güzel Sanatlar alanında da 1 tez yazılmıştır. Alt disiplin belirtmeyen 2 tez de sosyal bilimler alanında yer almaktadır. Türkçe olmayan tezlerin başlangıç yılındaki farklılık hariç tutulduğunda, sosyal bilimler alanındaki çeşitliliğin Türkiye’deki çeşitliliğe benzer olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Türkiye’de finansallaşmaya yönelik yazının lisansüstü tezler üzerinden ele alındığı bu çalışma, lisansüstü tezin bilimsel merakın akademik alandaki ilk basamağı olarak görülmesinden hareketle tasarlanmıştır. Başlığında “finansallaşma” geçen açık erişimli 35 tez incelendiğinde söz konusu tezlerin, alan çeşitliliği açısından yurt dışındaki yazına benzer bir çeşitlilikte olduğu görülmektedir. İktisat dışındaki sosyal bilimler alanlarındaki finansallaşmaya yönelik ilginin kavramın küreselleşme, neoliberalizm gibi kavramlarla yakın ilişkisi ve çok boyutluluğuyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kuşkusuz tezlerin araştırma amacı ve alanına bağlı olarak ortaya çıkan bu çeşitliliğin alanı zenginleştirmekle birlikte, finansallaşmanın tanımı konusunda ortaklaşmayı güçleştiren bir durum olduğu söylenebilir. Benzer güçlük, Türkçe olmayan yazında da mevcuttur.

Söz konusu tezlerin yazılmaya başladıkları tarihin 2008 küresel finans krizi sonrasına denk gelmesi, yabancı tezlerdekine benzer şekilde, krizin nedenleri ve sonuçları açısından finansallaşmaya yönelik artan ilgi ile ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte tezler dışındaki yazında, özellikle tezlerde atıf yapılan makaleler dikkate alındığında, finansallaşmanın ilgili yazında çok daha eski tarihlerde ele alınmaya başladığı görülmektedir.

Ele alınan tezlerde, sadece kavrama odaklanılmamış, bunun yanı sıra nitel ve nicel yöntemler kullanılmıştır. Özellikle iktisat alanında ağırlıklı finansallaşmanın boyutlarının saptanmasına, finansallaşmanın çeşitli

⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jain ve Gabor (2020).

makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin gösterilmesine ya da finansallaşma ile çeşitli makroekonomik değişkenler arasında nedenselliğin var olup olmadığına yönelik modeller ve bu modellerin tahminine yönelik nicel yöntemler kullanıldığı görülmektedir. Bu tür tezlerin, Türkiye’de finansallaşmanın boyutlarının ve etkilerinin ortaya konulması açısından katkı yaptığı söylenebilir.

Söz konusu tezlerin etkilerini yaygınlaştırmak için makaleye ve/veya kitaba dönüştürülmesine bakıldığında, özellikle uluslararası alanda etki faktörü yüksek dergilerde yayım yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte 35 lisansüstü tezdən yalnızca 12’sinin yayına dönüştürülmesi, Türkiye’de finansallaşma alanındaki tezlerin, makaleye/kitaba dönüştürülmeye yönelik katkısının son derece sınırlı olduğunu göstermektedir.

İncelemeye konu olan tezlerde finansallaşmanın; bir analiz aracı olarak, dönemleştirme aracı olarak, tanım olarak, süreç olarak ve teorileştirme aracı olarak finansallaşma şeklinde farklı boyutlarda ele alındığı görülmektedir. Bu ele alınışın, Türkçe olmayan yazınla benzer olduğu söylenebilir.

Yine söz konusu tezlerde finansallaşmanın; tüketicinin finansallaşması, devletin finansallaşması, bilginin finansallaşması, kapitalizmin finansallaşması, yoksulluğun finansallaşması, emtianın finansallaşması, tabii finansallaşma (gelişmekte olan ülkelerin finansallaşması anlamında), orta sınıfın finansallaşması, reel sektörün finansallaşması, üretim alanlarının finansallaşması, değer para finansallaşma, gündelik hayatın finansallaşması ve birikim sürecinin finansallaşması gibi farklı niteliklerde ele alındığı görülmektedir. Bu ele alış, finansallaşma biçimleri ve finansallaşmanın boyutları açısından Türkçe olmayan yazındakine benzer bir zenginliği içermektedir.

Tezlerde ‘finansallaşmayı ortaya çıkaran nedir, gerçekleşme mekanizmaları nelerdir?’ sorusu açık bir biçimde sorulmasa da, bazı tezlerde finansallaşmanın bunları kapsayacak şekilde ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla finansallaşmayı özellikle finansallaşma teorisi, sermaye birikimi, kriz, süreç ve kapitalizmin dinamikleri bağlamında ele alan tezlerde finansallaşmanın hem itici gücüne hem de gerçekleşme mekanizmalarına yönelik kapsamlı ve Türkçe olmayan yazınının takibine paralel bir ele alışın söz konusu olduğu söylenebilir.

Ayrıca incelemeye konu olan tezlerin, finansallaşma- finansal krizler ilişkisini Türkçe olmayan yazınla paralel bir şekilde ve heterodoks bakış açısıyla, sorgulayıcı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Bu ele alışın, hem finansallaşmanın hem de kriz dinamiklerinin açıklanması açısından önemli katkılar yaptığı düşünülmektedir. Ekonometrik modellere dayalı olarak finansallaşma-ekonomik büyüme ilişkisinin ele alındığı tezlerde ise, Türkçe olmayan yazındaki benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir.

Bununla birlikte söz konusu tezlerde, Türkçe olmayan yazının aksine, finansallaşmanın endüstriyel yapı ve endüstriyel örgütlenme üzerine etkilerinin inceleme konusu olmadığı görülmektedir. Yine tezlerde, finansal denetim konusuna yönelik herhangi bir ele alışın ve değerlendirmenin yer almadığı belirlenmiştir. Türkçe olmayan yazınla karşılaştırıldığında, bu alandaki eksikliklerin yakın gelecekte yazılacak tezlerle giderilebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla finansallaşma ile ilgili bu konulardaki boşluğun, yeni çalışmalarını teşvik edeceği umulmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak başlığında yer almasa bile, finansallaşma alanındaki temel çalışmalara yer veren, ele aldıkları araştırma sorusu bağlamında kendi alanlarına finansallaşma üzerinden katkı sağlayan tezlerin varlığının, finansallaşmanın Türkiye’de ilgi çeken ve Güngen’in (2010) deyimiyle ‘sorunlu bir kavram ve verimli bir araştırma gündemi’ olduğunu doğruladığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de lisansüstü tezler açısından finansallaşma ile endüstriyel yapı, endüstriyel örgütlenme ve finansal denetim ilişkisine yönelik alanda boşluk vardır. Finansallaşmayı açıklamaya, tanımlamaya çalışan tezler aslında kapitalizmi anlamaya yönelik çabaların bir parçası olarak görülebilir. Çünkü finansallaşma, kapitalizmin birikim rejimi ve kapitalizmin yarattığı durgunluğu aşmanın bir yolu olarak kapitalizmle yakın bir ilişki içindedir ve kapitalizmin finansal mekanizmalar aracılığıyla dönüşümünü ifade etmektedir. Bu nedenle finansallaşmanın farklı boyutlarını ele alan tezler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin finansallaşma süreçlerinin anlaşılması ve finansallaşmanın etkilerine yönelik politika geliştirilmesi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bonizzi, B. (2013). "Financialization in Developing and Emerging Countries", *International Journal of Political Economy*, 42:4, 83-107
- Bryan, D., R. Martin ve M. Rafferty (2009). "Financialization and Marx: Giving Labor and Capital a Financial Makeover", *Review of Radical Political Economics*, 41: 458-472.
- Çınardan, U. (2019). *Reel Sektörün Finansallaşma Eğilimi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Demir, E. E. (2019). *Sermaye Birikim Süreci Bağlamında Değer Para Finansallaşma: Varlık Fonu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi.
- Dos Santos, P. L. (2010). "Günümüz Kapitalizminde Bankacılığın İçeriği Üzerine", *Finansallaşma Ve Kapitalizmin Krizi*. Lapavistas C. (der.), içinde, İstanbul: Yordam: 121-171.
- Dumenil, G. ve D. Levy (2005), "Costs and Benefits of Neoliberalism: A Class Analysis", *Financialization and the World Economy*, Epstein, G. (edt.), içinde, Edward Elgar:17-45.
- Epstein, G. A. (2005). *Introduction: Financialization and the World Economy*, Northampton: Edward Elgar.
- Fasianos, A., D. Guevara ve C. Pierros (2018). "Have We Been Here Before? Phases of Financialization Within the Twentieth Century in the US", *Review of Keynesian Economics*, 6(1): 34-61.
- Fine, B. (2013). "Financialization From a Marxist Perspective", *International Journal of Political Economy*, 42(4): 47-66.
- Foster, J. B. (2007). "The Financialization of Capitalism", *Monthly Review*, 58(11).
- Graeber, D. (2011). *Debt: The First 5,000 Years*, Brooklyn: Melville House.
- Güngen, A. R. (2010). "Finansallaşma: Sorunlu Bir Kavram ve Verimli Bir Araştırma Gündemi", *Praksis* (20): 85-108.
- Jain, S. ve D. Gabor. (2020). "The Rise of Digital Financialisation: The Case of India", *New Political Economy*, 25:5, 813-828, DOI: 10.1080/13563467.2019.1708879.
- Kahveci, M. (2012). *Finansallaşma ve Ekonomik Kriz İlişkisi Bağlamında 2008 Krizinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Karataş, T. (2017). *Türkiye Ekonomisinde Finansallaşma ve Büyümenin İstikrarı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme, Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü*. İstanbul: Remzi.
- Krippner, G. (2005). "The Financialization of the American Economy", *Socio-Economic Review*, 3: 173-208.
- Lapavistas, C. (2019). *Üretmeden Kâr Etmek, Finans Hepimizi Nasıl Sömürüyor*, çev. Yasin Emre Kara, İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Lapavistas, C. (2010) "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Finansal Müsadere", Lapavistas C. (der), *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* içinde, İstanbul: Yordam, 25-75.
- Magdoff, H. (1967). "Monopoly Capital" (review), *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 16, No.1, pp:145-150.
- Marois, T. (2015). "Finans, Finans Kapital ve Finansallaşma", Ed. Fine, B. and A. Saad-Filho (der.), *Marksist İktisat Kılavuzu* içinde, Ankara: Dipnot.
- Muellerleile, C. ve S. French (2022). Variegated intersections of neoliberalism and financialization. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 54(1), 136-143. <https://doi.org/10.1177/0308518X211059837>
- Orhangazi, Ö. (2008). "Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Yıl: 2008 Cilt: 35 Sayı: 1 Sayfa Aralığı: 133 - 159.
- Palley, T. I. (2007). "Financialization: What It Is and Why It Matters", Washington D.C: *The Levy Economics Institute*. Working Paper No. 525.

ProQuest, Uluslararası Tez Veri Tabanı, <https://www.proquest.com/results/31F7061E15194E82PQ/1?accountid=10527#>

Qi, H. (2019). "A New Literature Review on Financialization," *Journal of Accounting, Business and Finance Research*, Scientific Publishing Institute, vol. 7(2), pages 40-50.

Savran, S. (2013). Üçüncü Büyük Depresyon, Kapitalizmin Alacakaranlığı, İstanbul: Yordam.

Sawyer, M. (2013). "What is Financialization?," *International Journal of Political Economy*, 42(4): 5-18.

Sawyer, M. ve S. Ioannou. (2017). "Financialisation, Economy Society and Sustainable Development: An Overview", *FESSUD Working Paper Series*, No. 206.

Sema, G. (2017). *Financialization of State and Household Indebtedness: The Case of Turkey*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Storm, S. (2018). "Financialization and Economic Development: A Debate on the Social Efficiency of Modern Finance", *Development and Change*, 49: 302-329. <https://doi.org/10.1111/dech.12385>.

Taş, G. (2019). *Küresel Finansal Krizin Ardından Finansallaşma Olgusunun Yükselişi: Post-Keynesyen Yaklaşım*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.

Van der Zwan, N. (2014). "Making Sense of Financialization", *Socio-Economic Review*, 12: 99-129.

YÖK, Ulusal Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).